

การบริหารจัดการน้ำของพญามังราย ที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

สุนทร ค้ายอด

อาจารย์, กลุ่มวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

29136

เกริ่นนำ

บทความนี้ผู้เขียนได้รับแรงบันดาลใจมาจากประเด็นข่าวที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากสื่อแขนงต่างๆ อาทิ แชนสุดสปีดpah ฉบับที่ 1093 ประจำวันที่ 10 พฤษภาคม 2556 ในคอลัมน์ จักรทะเลออนไลน์ เรื่อง เนื้อหาอยู่ที่การประชุม “น้ำ” หรืออยู่ที่ ละครชัยนุช “พญามังราย” ก่อนการประชุมผู้นำด้านน้ำเอเชีย-แปซิฟิก ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 14-20 พฤษภาคม 2556 ที่ศูนย์การประชุมนานาชาติเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับการแสดงเพื่อต้อนรับผู้นำประเทศต่างๆ

ประเด็นที่สื่อมวลชนต้องการสื่อ คือ ความเหมาะสมของการแสดงบทบาทของพญามังรายของนักการเมืองท่านหนึ่ง ซึ่งการแสดงละครอิงประวัติศาสตร์เรื่องดังกล่าวคงปฏิเสธไม่ได้ว่าถูกนำไปผูกโยงกับเรื่องของการเมืองระดับชาติ หากบทความนี้จะกล่าวถึงประเด็นดังกล่าว แต่จะมาค้นหาถึงพระอัจฉริยภาพด้านการบริหารจัดการน้ำของพญามังราย ที่เป็นแรงบันดาลใจให้น้ำพระราชประวัติของพระองค์ในส่วนของบริหารจัดการน้ำไปสร้างเป็นละคร โดยบทความนี้จะใช้ข้อมูลจาก “ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี” ปรีวรรตและตรวจสอบชำระต้นฉบับ โดย คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ก่อนจะทำความเข้าใจในประเด็นการจัดการน้ำจึงขอเสนอพระราชประวัติในตอนที่พระองค์ประสูติ ซึ่งตำนานในช่วงนี้ได้กล่าวถึงความฝันอันเป็นมงคลของพระมารดา ซึ่งสะท้อนอุดมการณ์เรื่อง “ผู้มีบุญ” ที่ได้สั่งสมมาแต่ครั้งอดีตชาติ

กำเนิดพญามังราย

ตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงกำเนิดพญามังราย ว่าเป็นลูกของพญาลาวเมง และนางอัมมิงจอมเมือง ราชธิดาของท้าวรุ่งแก่นชายเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ท้าวรุ่งแก่นชายทรงตั้งพระนามพระธิดาใหม่ว่า พระนางเทพคำข้าย คินหนึ่งเมื่อนางเทพคำข้ายได้ฝันว่า

“นางเทวีหันทิมิตรฝันว่า ตนนอนเหนืออาสนาอันสวัสดิ์ หันดาวประกายหยาดแต่อาภาสลงมาทักขิมทิสสะเข้าปากนาง นางกลืนลงท้องยี่นชุ่มเย็นนัง นางก็สะดุ้งตื่นรุ่งเช้า นางจึงไปไหว้พญาตามตั้งนางหันทิมิตรฝันสู่ประการ พญาก็หาหมอรูทวายนิมิตรฝันถามหมอกัทวายว่า คำฝันอันนี้เป็นมงคลดิ้นก นางเทวีจะทรงคัพภะมีลูกชายผู้ประเสริฐ จักได้ปราบเมืองทิสสะตราบต่อเท้าถึงสมุทรเป็นแดนมีหันทิมิตรแล” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 12)

เมื่อท่านายผันแล้ว เมื่อครบกำหนดที่นางเทพคำชาย
จะประสูติพระกุมารนั้น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ก็กล่าวว่

“เมื่อราชากุมารเกิดมาเดือนหันแลท้าวรุ่งก็มาด้วยปรีวาร
แห่งอันมาก เจ้าพญาลาวเมงคินว่าท้าวรุ่งแก่นชายมาถึงแล้ว ก็ป่าว
เสนาอำมาตย์มนตรีนครวาสิทั้งหลาย พร้อมเพรียงกันกระทำมิ่งละ
เข้าทูนขวัญ...พร้อมกันสี่ชื่อราชบุตรว่า เจ้ามิ่งราย” (ตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 12)

“น้ำกับอำนาจ” : การสงนน้ำมูรธาภิเศกของพญามิ่งราย

เจ้าลาวเม็ง อายุ 35 ปี ครองเมืองแทนพ่อได้ 40 ปี อายุ 75
ก็ถึงแก่ความตาย ขณะนั้นเจ้าราชบุตรมิ่งรายอายุได้ 21 ปี ได้เป็น
พญาอินเมืองเงินยางแทนพ่อในปีกัตเมียด จุลศักราช 621 ในตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงการใช้น้ำเพื่อแสดงถึงอำนาจและ
ความชอบธรรมในการสืบราชสมบัติ ดังข้อความที่ว่า

“ส่วนเจ้าราชบุตรตนชื่อมิ่งราย อายุได้ 21 ปีได้เป็นพญา
แทนพ่อในปีกัตเมียด จุฬศักราชได้ 621 ตัว ในเมืองเงินยางวันนั้นแล
เจ้าพญามิ่งรายได้นำน้ำมูรธาภิเศกแล้ว” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่,
2538 : 12)

และอีกตอนหนึ่งที่ว่า

“เจ้าพระยามิ่งรายกล่าวว่า ดูราสหายเจ้า เรายนี้
เป็นท้าวพญาใหญ่ได้นำน้ำมูรธาภิเศกสงนในหัวแห่งตง แลมีบุญ
สมพรายัสสปริวารชูนัน ดังท้าวรุ่งนี้ มันได้นำน้ำมูรธาภิเศกในเมือง
สุโขทัยโพ้นแล้ว” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 20)

จะเห็นว่าพญามิ่งรายมักใช้ประเด็นการได้นำมูรธาภิเศก
เพื่อแสดงความชอบธรรมที่จะยกทัพเพื่อไปตั้งบ้านเล็กเมืองน้อย
เพื่อให้ยอมรับอำนาจของพระองค์อาจกล่าวได้ว่าใช้เพื่อเป็นข้ออ้าง
ในการขยายอำนาจจสุแฉวนแฉวนต่างๆ ซึ่งสะท้อนถึงความขัดแย้ง
และการแย่งชิงอำนาจในเมืองต่างๆ ซึ่งเป็นช่วงของการขยายตัว
ของการค้าอย่างกว้างขวาง ดังข้อความที่ว่า

“เขาฝูงเป็นพระยาอยู่จัมใหญ่ บิได้นำน้ำมูรธาภิเศกตั้งกุสัคน
พ้อยจามาณะต่อภูฉินนี้ ควรกูไปรบเอาเมืองเขาทั้งหลายฝูงนี้แล”
(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 13)

การใช้น้ำเพื่ออภิเศกความเป็นกษัตริย์นั้น มีที่มาจาก
ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ในตำนานต่างๆ หลายฉบับ
จะใช้ประเด็นดังกล่าวที่จะสร้างความชอบธรรมที่เหนือกว่าฝ่ายตรงข้าม
ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ยังสืบทอดมาถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นสถาบันกษัตริย์
หรือแม้แต่การสถาปนาพระสงฆ์ ตามจารีตท้องถิ่นที่จะมีการเถรภิเศก
ซึ่งพิธีดังกล่าวยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ในเชียงใหม่ ประเทศพม่า
ประเทศลาว และภาคอีสานของประเทศไทย

การบริหารจัดการน้ำของพญามิ่งราย ที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

พญามิ่งรายได้เสี่ยงช้างเพื่อหาชัยภูมิอันเหมาะสมที่จะสร้าง
เมืองเนื้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้สะท้อนองค์ความรู้ใน

หอดื่อสำหรับสงนน้ำพิธีเถรภิเศกแบบเชียงตุง

บ่าวแก้ว - สาวแก้ว สงนน้ำเถรภิเศก

แม่น้ำปิงถ่ายจากวัดพระธาตุดอยเก็ง

การสร้างเมือง ที่รู้จักชื่อกุมิที่เหมาะสมในการสร้างบ้านสร้างเมือง โดยใช้น้ำเป็นเครื่องกำบังข้าศึก เป็นปรากฏทางธรรมชาติ และใช้ภูเขาอยู่กลางเมืองซึ่งเป็นชัยภูมิอันเหมาะสมดังข้อความที่ว่า

“จุฬสกราชได้ 624 ตัว (พ.ศ.1805) อยู่บ่นานเท่าใด ช้างมั่งคณเจ้ามั่งรายปล่อยไปหัวดอยทวันออก เจ้าไปตามรอยช้าง หันประเทศที่ 1 ช้างริมน้ำแม่กก มีม่อนดอยสูงสะแกงงามนัก(...) เหตุตั้งนั้นควรกระทำม่อนดอยหือเป็นสะตือเมือง คือท่ากลางเมือง ควรชะแล” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 13)

เมืองที่พญาเม็งรายสร้างในครานั้น คือ เมืองเชียงรายที่คงความยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองมาถึงปัจจุบัน ครั้งเมื่อพระองค์ประทับ ณ เวียงฝาง เมื่อพุทธศักราช 1818 ขณะที่ประทับที่เมืองฝาง ซึ่งเป็นเมืองที่สร้างมาแต่ครั้ง พระเจ้าลวจังกราช เมืองฝางมีอาณาเขตติดต่อกับอาณาจักรทริภุญไชยของพญาธิยา พญาเม็งรายได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการค้าขายทางน้ำ และทางบกซึ่งในยุคนั้นเป็นยุคที่การค้าของปากำลึงเติบโตอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการขยายการค้ากับจีน จึงเป็นแรงบันดาลใจในการรบพุ่งเพื่อแย่งชิงอาณาจักรทริภุญไชยเพื่อครอบครองเส้นทางการค้า โดยเฉพาะการค้าทางน้ำโดยอาศัยน้ำปิงเป็นเส้นทางหลักในการลำเลียงสินค้า ดังข้อความที่ว่า

“เมื่อนั้น ชาวพ่อค้าเมืองทริภุญไชยไปค้าขายถึงเมืองฝางหลายชุมชน เจ้ามั่งรายจึงหาพ่อค้ามาถามดูว่าเมืองทริภุญไชยที่สู้อยู่โพ้น ยังสมริทธิรู้สมบัติเป็นฉันทใดพ่อค้าทั้งหลายไหวว่าเมืองทริภุญไชยที่สู้อยู่โพ้น ก็สมริทธิด้วยเข้าของมากนัก พ่อค้าทางบกทางน้ำเที่ยวมาค้าขูเมือง ทางน้ำก็ถึงเมืองโยธิยาภิมาค้าถึงยุท่าค้าขาย(...)พญาเม็งรายได้ยินว่าเมืองทริภุญไชยสมริทธิหนัก ก็ลวดเกิดโลกจิตต์มักใครได้เป็นเมืองตน” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 14)

ด้วยเหตุนี้พญาเม็งรายจึงมอบให้อ้ายฟ้า เป็นผู้รับอาสาเข้าไปเป็นไส้ศึกทำกลอุบายให้พญาธิยาหลงเชื่อ และทำให้ชาวเมืองทริภุญไชยเกลียดชังพญาธิยา พญาเม็งรายทรงมุ่งมั่นที่จะขยายพระราชอำนาจเหนือดินแดนลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน เมื่อยึดเมืองได้แล้วเห็นว่าเมืองลำพูนนั้นไม่สามารถขยายได้ จึงสร้างเมือง

ขึ้นใหม่ ซึ่งได้สะท้อนความสามารถเรื่องน้ำ แต่การสร้างเมืองครั้งนั้นก็เกิดปัญหาคือน้ำท่วม ซึ่งเป็นปัญหาของพื้นที่ลุ่ม ดังข้อความที่ว่า

“อยู่สุนั้นได้ 2 ปี เถิงปีกำเม็ด สกราชได้ 645 ตัว เจ้าพญาเม็งรายปลงบ้านเวณเมืองละพูน หือขุนฟ้าเป็นพระญาติกินเมืองละพูน แล้วยกไปตั้งเมืองแห่ง 1 ว่าจักสร้างเวียงอยู่ตั้งอัยวเรื่อนมากนัก เจ้าพญาเม็งรายก็หือซุดแม่น้ำผ่าบ้าน หือตกท่าแห่งคนทั้งหลาย ลวดเรียกชื่อว่า แม่แ้ว หั้นแล มีพายหน อีสานแห่งเมืองละพูน อยู่สุนั้นได้ 3 ปี น้ำท่วมเมือกกลางวัสสา ช้างม้าจิวควายหาที่อยู่ได้ ลวดเรียกว่า เชียงเลือ ต่อเท่าบัดนี้” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 26)

ข้อความข้างต้นสอดคล้องกับตำนานสิบห้าราชวงศ์ที่กล่าวว่าพญาเม็งรายได้สร้างเมืองใหม่ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของทริภุญไชย เมื่อกกลางพรรษาน้ำท่วมจนเวียงแหวอยู่ไม่ได้ (สรสวดี อ่องสกุล, 2537 : 45) หากหลักฐานที่กล่าวถึงเมืองนี้ยังไม่ชัดเจนนัก ด้วยเหตุนี้พญาเม็งรายจึงย้ายเมืองอีกครั้งหนึ่งนั่นคือเวียงกุ่มกาม โดยได้ขุดคูเมืองล้อมรอบและไขน้ำปิงเข้าสู่คูเมืองเพื่อเป็นปราการของเมือง ตลอดจนขุดสระน้ำเพื่อกักเก็บน้ำภายในเมือง

“เถิงปีรายเส็ด สกราชได้ 648 ตัว เจ้าพระยามังรายย้ายมาสร้างเวียงกุ่มกามหือซุด คือ เวียงทังสี่ด้าน ไปเอาน้ำแม่ระมิงเข้าใส่คือ ตั้งลำเวียงรอดทุกเบ้อง ตั้งบ้านเรื่อนอยู่มากนัก เจ้ามั่งรายสร้างคุ่มวังราชมณฑียรแผบ้านออกหือกว้าง ตั้งเรื่อนอยู่ บ้านนั้นได้ชื่อว่าบ้านใหม่ ต่อเท่าบัดนี้แล” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 26)

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ยังกล่าวถึงความความสนพระทัยของพญาเม็งรายโดยอาศัยการสังเกตการค้าขายที่ตลาดเมืองกุ่มกามซึ่งพบว่าเรือลุ่มเป็นประจำจึงได้สร้างสะพานแห่งหนึ่งเพื่อใช้สัญจรดังข้อความที่ว่า

“พญาเม็งรายหือตั้งกาดกุ่มกามหือเป็นที่ซื้อขายแห่งคนทั้งหลายหั้นแล เจ้ามั่งรายร่ำเพิงว่าไพร่ภูนี้ยังสุขแลทุกข์เป็นฉันทใดใครรู้ จึงแต่งตัวปลอม จึงหือกุดตองตั้ง นุ่งผ้าผืนควรค่า ร้อยคำภายใน นุ่งผ้าไทภายนอก ไปเข้ากาดกุ่มกาม นั่งอยู่ทริมแม่ปิงอวยหน้าเมื่อวันออก เลงดูคนทั้งหลายเข้ากาด เจ้ามั่งรายก็ร่ำเพิงว่า กูจักอยู่ที่นี่ดูฝูงคนเข้ากาดแล้วลงอาบน้ำแม่ปิงผู้ใดอาบน้ำแล้วลูบผมลงลุ่ม ผู้นั้นหาสมบัติได้ กูจักหือผ้าผืนควรค่าร้อยคำแก่มันชะแล เจ้ามั่งรายอยู่ดูฝูงคนอาบน้ำก็หันผู้ใดลูบผมลงลุ่มคน วันนั้น เจ้ามั่งรายหันชาวแซ่ข้างเชียงเลือ ชื่อเรื่อมา กาดกุ่มกาม เรือลุ่มวัน 2 เล่ม 3 เล่ม ชูวัน เจ้ามั่งรายกระนิงใจใจว่าไพร่กูปว่าตายอันชะเรื่อ จึงหือแบ่งข้าวกุ่มกามแต่นั้นมาแล” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 26)

พญาเม็งรายย้ายมาสร้างเมืองใหม่นามว่าเวียงกุ่มกาม หากยังไม่สามารถแก้ปัญหา น้ำท่วมได้ตั้งนั้นการตัดสินใจครั้งสำคัญคือการสร้างเมืองใหม่ นั่นคือ เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งหนึ่งในเหตุผลที่พญาเม็งรายได้ตัดสินใจสร้างเมืองบริเวณนี้ นอกจากลักษณะพื้นที่ “ภูมิฐานเราจักตั้งเวียงนี้ สูงวันตกหลังกา

โบราณสถานในเวียงกุมกาม

เมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน

วันออก” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 34 - 35) แล้วเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคือเรื่องน้ำถึง ถือเป็นไทยมงคลสามประการของเมืองประการแรกมีน้ำที่ไหลมาจากดอยสุเทพ และมีน้ำไหลผ่านกลางเมืองชื่อว่า แม่ข่า และไหลลงสู่แม่น้ำปิง

“อัน ๑ อยู่ที่นี่หันหน้าตักมาแต่อุจจุปีพตตะดอยสุเทพ ไหลลงมาเป็นแม่น้ำ ไหลขึ้นไปหนเหนือ แล้วไหลกระหวัดไพนวนออก แล้วไหลไปได้ แล้วไหลไปวันตักเกี่ยวเวียงกุมกาม แม่น้ำนี้เป็นนครคุณเกี่ยวกระหวัดเมือง อันนี้เป็นไทยมงคลถ้วน ๕ แม่น้ำอันนี้ไหลแต่ดอยลงมาที่ขุนน้ำ ได้ชื่อว่า แม่ข่า ไหลเมื่อวันออก แล้วไหลไปใต้เทียบข้างแม่พิง ได้ชื่อว่า แม่โทร ต่อทำบัดนี้แล”(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 34 - 35)

ประการที่สองมีหนองน้ำขนาดใหญ่ซึ่งสามารถใช้กักเก็บน้ำและระบายน้ำ

“อัน ๑ หนองใหญ่มีวันออกช่วยเหนือ แห่งไชยภูมิได้ชื่อว่า อีสานเนสรานรูปุชา ว่าหนองใหญ่นี้มีหน่อีสาน ท้าวพระญาต่างประเทศจักมาบูชาสักการะมากนักร เปนไทยมงคลถ้วน ๖ แล”(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538 : 34 - 35)

ประการสุดท้ายนั้นคือมีแม่น้ำปิงไหลผ่าน ถือว่าเป็นมงคลแห่งเมืองนี้

“อัน ๑ แม่ระมิง ไหลมาแต่สระอันพระพุทธรเจ้า เมื่อยังธอรามาได้มาอาบในอ่างสรง ไหลออกมาเป็นขุนน้ำแม่ระมิง

พายวันออกเวียง เปนไทยมงคลถ้วน ๗ แล” (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538:34 - 35)

ด้วยเหตุผลเหล่านี้ซึ่งได้รับการชี้แนะจากพญาร่วง กับพญางำเมืองนี้จึงได้ก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นและตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองมาได้ครบเจ็ดร้อยกว่าปีจวบจนปัจจุบัน

บทส่งท้าย

จากข้อมูลที่ได้รับรวบรวมมาจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นชั้นหลัง อย่างไรก็ตามเราจะเห็นได้ว่า “น้ำ” นั้น เป็นของที่มีคุณค่าอันใดเมื่อมากเกินไปจนก่อให้เกิดความเดือดร้อนได้เช่นกัน การบริหารจัดการน้ำของพญามังรายพระองค์ที่ต่อ “ลองผิดลองถูก” หลายครั้งจนอาจกล่าวได้ว่าไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว ดังนั้นการบริหารจัดการน้ำของรัฐบาลอาจต้องลองอาศัยความระมัดระวังในการบริหารจัดการ การจัดประชุมผู้ว่าด้านน้ำเอเชีย-แปซิฟิก ในประเทศไทยก็ได้ให้ความหมายว่า น้ำจะไม่ท่วมประเทศ หรือแม้แต่การทุ่มงบประมาณมหาศาลลงไปหากขาดความจริงใจ และข้อมูลอันรอบคอบแยกค้ายแล้ว ประเทศในปัจจุบันคงไม่ต่างจากเจ็ดร้อยกว่าปีในยุคนพญามังรายที่ต้อง “ลองผิดลองถูก” อยู่เช่นเดิม

บรรณานุกรม

MAEJO VISION

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี. (2538). เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

ลมูล จันทน์หอม. (2550). ตำนานมังราย และตำนานเชียงใหม่-เชียงตุง ต้นฉบับอักษรไทลื้อตัวเขียนและฉบับแปลความจากสำนวนไทลื้อเป็นสำนวนภาษาไทยกลาง. เชียงใหม่ : สำนักภาษาและศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

สร้อย สร้อยสกุล. (2537). เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา : รายงานผลการวิจัย. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมือง.

สร้อย สร้อยสกุล. (2546). พื้นเมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2539). เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.